15 સરકાર

આપણો દેશ ભારત. દુનિયામાં સૌથી મોટી લોકશાહી ધરાવતો આપણો દેશ. ઘરનો વહીવટ અને સંચાલન વડીલો કરે છે. બસ ! આ જ રીતે દેશનું સંચાલન સરકાર કરે છે. આપણે દૈનિકપત્રો, ટેલિવિઝન કે વાતચીતમાં 'સરકાર' શબ્દ સાંભળતા હોઈએ છીએ. દેશના સંચાલન માટે કે નિર્ણયો લેવા સરકારની જરૂર પડે છે. દેશના વિકાસ માટે સરકાર આયોજનપૂર્વક કાર્ય કરે છે. બંધારણને કેન્દ્રમાં રાખી કાયદા બનાવવા, કાયદામાં સુધારા કરવા અને તેનો અમલ કરવાનું કાર્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવે છે. આપણા દેશની સરકાર મતદાન દ્વારા ચૂંટવામાં આવે છે.

15.1 સમાચારપત્રનાં કટિંગ

ઉપરના ચિત્રમાં આપણે સરકારનાં વિવિધ કાર્યો, નિર્ણયો કે જાહેરાતો અંગે જાણી શકાય છે. આપણી આસપાસ ઉપલબ્ધ દૈનિકપત્રો અને મૅગેઝિનનું વાચન કરી આપણે વિવિધ કાર્યો અંગેની જાણકારી મેળવી શકીએ છીએ. લોકોથી, લોકો વડે અને લોકો માટે ચાલતી શાસનવ્યવસ્થાને લોકશાહી શાસનવ્યવસ્થા કહેવામાં આવે છે. લોકશાહી શાસનવ્યવસ્થામાં 'સરકાર' મહત્ત્વનું અને આગવું સ્થાન ધરાવે છે.

પ્રવૃત્તિ

- દૈનિકપત્રો અને અન્ય સાહિત્યમાંથી 'સરકાર'ના સંદર્ભે છપાયેલ વિગતો એકઠી કરી 'સરકારનાં કાર્યો' અંગે સંગ્રહપોથીનું નિર્માણ કરો.
- સરકારનાં કાર્યો અને જીવનમાં સુવિધા અંગે ચર્ચા કરી વિવિધ સુવિધાઓની યાદી કરો.

આપણો દેશ : આપણી સરકાર

આપણો દેશ વિવિધતા ધરાવતો દેશ છે. દુનિયામાં સૌથી મોટી લોકશાહી અને વિશ્વમાં સૌથી વધુ મતદારો ધરાવતો આપણો દેશ લોકોના મતદાન વડે ચાલે છે. દેશની વિશાળતા અને અનેક પ્રકારની ભિન્નતા હોઈ એક જ સ્થળેથી વહીવટ કે સંચાલનમાં અગવડ પડે. આવી સમસ્યાઓ અને અગવડના સામે સુચારું વહીવટ માટે સરકાર વિવિધ સ્તરે કાર્ય કરે છે. લોકશાહી વ્યવસ્થામાં સ્થાનિક સરકાર, રાજ્ય સરકાર અને રાષ્ટ્રીય સરકાર કાર્ય કરે છે.

જુઓ અને સમજો :

સ્થાનિક સરકાર	ગામ કે શહેરનો કાર્યભાર સંભાળે છે.
રાજ્ય સરકાર	સમગ્ર રાજ્યમાં કાર્યભાર સંભાળે છે.
રાષ્ટ્રીય સરકાર	સમગ્ર દેશમાં કાર્યભાર સંભાળે છે.

વિવિધ સ્તરે સરકાર જરૂરી છે. નિયમો બનાવવા અને તેને લાગુ કરવા આ સ્તરો ખૂબ જ ઉપયોગી છે. દેશના નિભાવ, વિકાસ અને કાયદા-વ્યવસ્થાની જાળવણી માટે સરકાર અને તેના વિવિધ સ્તરો વિશે આપણે જાણ્યું. આપણા દેશમાં લોકશાહી વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. દુનિયામાં સરકારના સંદર્ભે સરકાર અને તેની રચનાને આધારે સરકાર કે શાસનવ્યવસ્થામાં વિવિધતા જોવા મળે છે.

સરકારના પ્રકાર

આપણો દેશ લોકશાહી-વ્યવસ્થા ધરાવે છે. દુનિયાના બધા જ દેશમાં લોકશાહી શાસનવ્યવસ્થા નથી. દુનિયાના દેશોમાં કાર્યરત વિવિધ વ્યવસ્થામાં જોવા મળતા ‘સરકાર’ના પ્રકાર અંગે જોઈએ.

લોકશાહી સરકાર :

આ પ્રકારના શાસનમાં લોકો મતદાન દ્વારા પોતાનો પ્રતિનિધિ ચૂંટે છે. ચૂંટણીમાં વિજેતા ઉમેદવારો દ્વારા સરકારનું નિર્માણ થાય છે. લોકશાહી શાસનવ્યવસ્થામાં લોકોને કેન્દ્રમાં રાખી સરકાર કાર્ય કરે છે. આપણા દેશમાં ચૂંટણી દ્વારા સ્થાનિક, રાજ્ય કે રાષ્ટ્રીય સરકારનું નિર્માણ કરવામાં આવે છે. કેટલાક દેશમાં લોકશાહી થકી ચૂંટાયેલ પ્રતિનિધિ દ્વારા મુખ્યમંત્રી કે વડાપ્રધાનની પસંદગી થાય છે. દુનિયાના કેટલાક દેશમાં પ્રમુખશાહી લોકશાહી-વ્યવસ્થા જોવા મળે છે. ભારતમાં સંસદીય લોકશાહી-વ્યવસ્થા છે.

લોકશાહી સરકાર માટે કહેવાય કે ‘સરકાર’નું સંચાલન લોકો દ્વારા સીધા મતદાન થકી આડકતરી રીતે લોકો જ કરે છે. માનવ-અધિકારોના સંરક્ષણ અને સંવર્ધન માટે લોકશાહી સરકારનો વિકલ્પ શક્ય નથી. આમ લોકોના સર્વાંગી વિકાસ અને અધિકારો માટે લોકશાહી સરકાર ખૂબ જ મહત્ત્વ ધરાવે છે. લોકશાહી સરકારમાં લોકો જ સરકાર છે. સરકાર પણ લોકો માટે કાર્ય કરે છે. આપણા દેશમાં ચૂંટાયેલી સરકારની મુદત સામાન્ય રીતે પાંચ વર્ષની હોય છે.

સામ્યવાદી સરકાર :

આ પ્રકારના શાસનમાં બધાને સામ્યતા કે સરખાપણાને વિશેષ મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. સામ્યવાદને આધારે કાર્યરત સરકાર સામ્યતા અને સમાનતાના ધોરણે શાસનવ્યવસ્થાનું સંચાલન કરે છે. વિશ્વના અનેક દેશોમાં સામ્યવાદી વિચારધારાને આધારે કાર્યરત સરકાર જોવા મળે છે. વિશ્વના અમુક દેશોમાં ચૂંટણી દ્વારા સામ્યવાદી સરકારોનું નિર્માણ થાય છે. કેટલાક શાસકો સામ્યવાદી વિચારધારાને આધારે સરકારનું નિર્માણ કરી લાંબા ગાળે એકહથ્થું શાસક બન્યાના અનેક ઉદાહરણ જોવા મળે છે. શ્રમિકો, મજૂરો કે શાસિત લોકોને આર્થિક, બૌદ્ધિક કે વૈચારિક રીતે સમાનતા કે સામ્યતાના આધારે સરકારનું સંચાલન કે શાસન જોવા મળે છે. વ્યક્તિગત કે બળજબરીથી શાસન ચલાવનાર કેટલાક શાસકો આજે સામ્યવાદથી દૂર જઈ રાજાશાહી કે એક વ્યક્તિકેન્દ્રી શાસન કરે છે. વિશ્વમાં સામ્યવાદી વિચારધારાને ‘ડાબેરી વિચારધારા’ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

રાજાશાહી સરકાર :

આ પ્રકારના શાસનમાં શાસક તરીકે કોઈ એક વ્યક્તિ શાસન કરે છે. મોટે ભાગે રાજાશાહી વ્યવસ્થામાં શાસક એટલે કે રાજાનું પદ વારસામાં મળે છે. આ પ્રકારના શાસનમાં લોકોને પોતાનો શાસક ચૂંટવાનો અધિકાર હોતો નથી. આજે દુનિયાના કેટલાક દેશોમાં રાજાશાહી જોવા મળે છે. ક્યાંક રાજાશાહીમાં લોકોને ચૂંટણી દ્વારા નામ પૂરતાં જોડવામાં આવે છે.

રાજાશાહી સરકાર માટે કહેવાય કે અહીં વ્યક્તિકેન્દ્રી શાસન હોય છે. એક વ્યક્તિ દ્વારા લેવાતા નિર્ણયો અહીં આખરી માનવામાં આવે છે. લોકોની સુખાકારી, સુવિધા કે વ્યવસ્થાને બદલે શાસકની સુખાકારી, સુવિધા કે વ્યવસ્થાને જ મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે.

પ્રવૃત્તિ

- શિક્ષકશ્રી સાથે ચર્ચા કરી વિવિધ શાસનવ્યવસ્થા ધરાવતા દેશને નકશામાંથી શોધો.
- વિવિધ દેશના શાસકો અંગેની વિગતો એકઠી કરો અને 'શાસકઅંક'નું નિર્માણ કરો.

લોકશાહીનાં મૂલ્યો

આપણે જોયું કે સ્થાનિક કક્ષાએ, રાજ્ય કક્ષાએ અને રાષ્ટ્રીય કક્ષાએ શાસન થાય છે. લોકોના જીવનધોરણને ઊંચું લાવવા અને તેમની સુખાકારી માટે લોકશાહી શાસન-વ્યવસ્થા કાર્ય કરે છે. લોકોને કેન્દ્રમાં રાખી જરૂરિયાત અને ભાવિ આયોજનો કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે. લોકો પોતાની તરફેણમાં મતદાન કરે તે માટે લોકશાહી શાસકો સરકારનું સંચાલન કરે છે. લોકોની સુખાકારી, સુવિધા અને વિકાસને મહત્ત્વ આપી બંધારણને આધારે લોકશાહીનાં મૂલ્યોનું જતન કરવામાં આવે છે. સૌને સમાનતા, સુરક્ષા અને સુવિધા માટે લોકશાહીનાં મૂલ્યોને ધ્યાનમાં રાખી આયોજનો અને યોજનાઓ અમલી કરી લોકશાહીનાં મૂલ્યોનું જતન થાય તે માટે કાર્ય થાય તે જરૂરી છે.

15.2 મતદારનું ચિત્ર

15.3 ન્યાયની દેવી

સરકાર અને કાયદો

સરકારનું કામ કાયદા બનાવવાનું છે. આ કાયદા સૌએ માન્ય રાખવા પડે. સરકારને કામ કરવા માટે વિવિધ કાયદા મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. સરકાર જોડે કાયદાના અમલ સાથે તેમાં સુધારો કરવાની પણ સત્તા હોય છે. સરકારના કાયદાને લોકો પડકારી પણ શકે છે. પોતાના અધિકારો અને થયેલ અન્યાય સામે લોકો અદાલતોનો સહયોગ મેળવી શકાય છે. સરકારના કાયદા કે કાર્યવાહી સંદર્ભે લોકોને લાગે કે તેનું યોગ્ય રીતે અમલીકરણ થતું નથી ત્યારે તેઓ પોતાનો અવાજ અદાલતમાં રજૂ કરે છે. જરૂર જણાય ત્યાં અદાલત સરકારને વિવિધ મુદ્દાઓ માટે સૂચન કે આદેશ કરી શકે છે.

પ્રવૃત્તિ

- શિક્ષકશ્રી પાસેથી અદાલતનાં કાર્યો વિશે જાણકારી મેળવી ચર્ચા કરો.
- દૈનિકપત્રો કે સામયિકોમાંથી સરકારને અદાલતે આપેલા સૂચન કે આદેશને લગતા સમાચાર શોધી એકઠા કરો.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપો :

(1) સરકારની જરૂર શા માટે છે ?

(2) સરકારના મુખ્ય પ્રકાર કેટલા અને કયા-કયા છે ?

(3) દુનિયામાં સરકારના મુખ્યત્વે કેટલા પ્રકાર જોવા મળે છે ?

(4) આપણા દેશમાં કયા પ્રકારની શાસન વ્યવસ્થા જોવા મળે છે ?

2. યોગ્ય જોડકાં જોડો :

અ	બ
(1) રાજ્ય સરકાર	(a) એક જ વ્યક્તિ શાસન કરે છે.
(2) સ્થાનિક સરકાર	(b) સમગ્ર દેશમાં કાર્યભાર સંભાળે છે.
(3) રાષ્ટ્રીય સરકાર	(c) ગામ કે શહેર માટે કાર્યભાર સંભાળે છે.
(4) રાજાશાહી સરકાર	(d) સમગ્ર રાજ્યમાં કાર્યભાર સંભાળે છે.

3. યોગ્ય કારણ આપો :

(1) લોકશાહીમાં લોકોને કેન્દ્રસ્થાને મનાય છે.

(2) લોકોના અધિકારો રાજાશાહીમાં જળવાતા નથી.

(3) સરકાર કાયદામાં ફેરફાર કરે છે.

4. નીચેના વિધાનો ખરાં છે કે ખોટાં તે જણાવો :

(1) લોકશાહીમાં લોકોના હાથમાં સત્તા છે.

(2) રાજાશાહી શાસક ચૂંટણી વગર પસંદ થાય છે.

(3) અદાલત સરકારને વિવિધ મુદ્દાઓ માટે સૂચન કે આદેશ કરી શકે છે.